1.01 Izvirni znanstveni članek
DOI: 10.5281/zenodo.23916596

Robert Devetak*

Pogled katoliškega tiska na javno delovanje učiteljic na prehodu iz 19. v 20. stoletje[1]

The View of the Catholic Press on the Public Activities of Female Teachers at the Transition from the 19th to the 20th Century

Izvleček

Prispevek obravnava odzive časopisja na javno delovanje učiteljic na Slovenskem na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Posebna pozornost je namenjena katoliškemu tisku in njegovemu odnosu do izobraževanja žensk, njihovih poklicnih in emancipacijskih zahtev ter vprašanja celibata učiteljic. Članek najprej predstavi širši kontekst profesionalizacije in feminizacije učiteljskega poklica, nato pa analizira izbrane časopisne polemike in zapise. V ospredju je sklop člankov Učiteljica in javnost, objavljen v pedagoški reviji Slovenski učitelj leta 1900. Analiza pokaže, da katoliški diskurz ni zavračal vseh oblik javnega delovanja učiteljic, temveč je kot sprejemljive poudarjal predvsem vzgojno, versko, socialno in dobrodelno delo, medtem ko je politično, ekonomsko in osebno emancipacijo pogosto dojemal kot prestop družbeno sprejemljivih meja.

Abstract

This article explores how newspapers responded to the public activities of female teachers in Slovenian territory at the transition from the 19th to the 20th century. Particular focus is given to the Catholic press and its treatment of women's education, their professional and emancipation demands, and the issue of celibacy among female teachers. After presenting the general context of the professionalisation and feminisation of the teacher profession, the article analyses selected newspaper debates and articles. It focuses on a series of articles entitled Female Teacher and the Public [Učiteljica in javnost], published in the education journal Slovenian Teacher [Slovenski učitelj] in 1900. The analysis reveals that not all forms of public engagement by female teachers were dismissed in Catholic discourse. Educational, religious, social, and charitable work was particularly emphasised as acceptable, whereas political, economic and personal emancipation was often considered a transgression of socially accepted boundaries.

* Dr. Robert Devetak, znanstveni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja; docent, Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici, e-pošta: robert.devetak@inv.si / robert.devetak@ung.si.

1 Prispevek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega projekta J6-60110 *Ženski narodni aktivizem: delovanje ženskih podružnic Družbe sv. Cirila in Metoda na slovenskih narodnih mejah* in raziskovalnega programa P5-0409, z naslovom *Razsežnosti slovenstva med lokalnim in globalnim v začetku tretjega tisočletja*, ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Ključne besede: časopisje, učiteljice, ženska emancipacija, *Slovenski učitelj*, *Učiteljski tovariš*

Keywords: newspapers, female teachers, female emancipation, Slovenian Teacher, Učiteljski tovariš

Uvod

Druga polovica 19. stoletja je predstavljala eno ključnih obdobij v razvoju modernega vzgojno-izobraževalnega sistema in infrastrukture. Spremembe so med drugim zajele tudi pedagoški kader. Ženske so dobile nove možnosti izobraževanja in zaposlovanja, učiteljski poklic pa je pri tem izjemno pomemben, ker je ustvaril številno skupnost izobraženk z lastnim dohodkom in vidnim položajem v javnem prostoru. Kljub temu pa njihova profesionalizacija ni avtomatično pomenila družbene emancipacije, saj so se znašle v neenakopravnem položaju v primerjavi z moškimi kolegi, predvsem glede možnosti višjega izobraževanja, plačila ter omejitev glede poroke in materinstva. Njihov vstop v javni prostor je tako pogosto sprožal vprašanja in odpor pri temah, vezanih na te zakonske in družbene omejitve. Eden od osrednjih javnih prostorov, kjer se je vzpostavil diskurz o javni vlogi učiteljic, je bilo časopisje.

Prispevek se bo osredotočil na primere poročanja predvsem katoliškega časopisja o ključnih družbenih vprašanjih in dinamiki, ki so zaznamovali učiteljice na Slovenskem v desetletjih pred prvo svetovno vojno. Na podlagi relevantne literature in časopisnih virov so predstavljeni glavni vidiki pri vstopu žensk v učiteljski poklic, njihove osrednje aktivnosti v javnosti, boj za enakopravno obravnavo in pravice ter odzivu časopisja na njihove aktivnosti. Izpostavljen je predvsem pogled katoliško orientiranega tiska v obdobju na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Poudarek bo namenjen sklopu člankov z naslovom *Učiteljica in javnost*, objavljenih v katoliški pedagoški reviji *Slovenski učitelj*: *glasilo krščansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev*, kjer neznani avtor podrobno predstavi svoj pogled, kako bi se morale učiteljice družbeno vključevati in angažirati, dodatno pa obravnava tudi eno od osrednjih tem, ki je zaznamovala javni diskurz v pedagoškem okolju – vprašanje celibata učiteljic.

Vstop žensk v učiteljski poklic

Na Slovenskem se je ženskam odprla poklicna pot v šolstvu ob koncu 60. let 19. stoletja, ko je prišlo v cislajtanskem delu države do nekaterih ključnih premikov na področju šolske zakonodaje. Politična oblast, ki je bila po habsburško-pruski vojni leta 1866 in obsežnih reformah, ki so sledile, liberalno politično orientirana, je hotela temeljito poseči v vzgojno-izobraževalni sistem, nad

katerim je imela močan vpliv Katoliška Cerkev. Slednja si je s podpisom konkordata z državno oblastjo leta 1855 zagotovila pomembno mesto v šolstvu, predvsem v smislu uskladitve izobraževanja s cerkvenim naukom. Cerkev je s tem dobila pomembne pristojnosti pri verski vzgoji ter nadzoru vzgoje in izobraževanja.[2]

Oblast je z ustanovitvijo Ministrstva za uk in bogočastje v letu 1867 in sprejetjem novih zakonskih določil: Zakona o splošnih pravicah državljanov (1867), Zakona o razmerju med šolo in Cerkvijo (1868) ter državnega ljudskošolskega zakona (1869), prevzela osrednjo vlogo na področju vzgoje in izobraževanja.[3] Slednji je moderniziral vzgojno-izobraževalni sistem in predstavljal obsežno nadgradnjo v primerjavi s tedanjim stanjem. Dvignil je število šol, ki so morale biti po zakonu ustanovljene povsod, kjer je na razdalji ene ure hoje po petletnem povprečju živelo več kot 40 šoloobveznih otrok. S tem je šolska obveza zajela celoten prostor.[4] Izpostavimo lahko deželi Goriško in Gradiško, kjer se je število slovenskih osnovnih šol med letoma 1880 in 1911 dvignilo s 135 na 224.[5] Eno od osrednjih vprašanj nove šolske reforme je bilo usposabljanje učiteljstva.[6] Učiteljski poklic je postal bolje plačan in ugleden, izboljšalo se je strokovno znanje pedagoškega kadra in njegovo število, s čimer je pouk postal kakovostnejši. Šolska obveznost se je dvignila s šest na osem let, povečal se je tudi nabor šolskih predmetov. Novi zakon, ki se je z manjšimi spremembami in dodatki ohranil vse do razpada monarhije, je pomenil velik napredek na področju šolstva in izobrazbe.[7] Šola je postala eden ključnih dejavnikov, ki so pozitivno vplivali na splošen razvoj območij, poleg na področju izobrazbe tudi na socialnem in gospodarskem.[8] V tem oziru je bil pomemben dvig pismenosti, ki se je na Slovenskem med letoma 1880 in 1910 povečala z 62 na 87 odstotkov.[9] Povečanje števila šol, modernizacija in razširitev kurikuluma so pomenili potrebo po novem, bolj izobraženem učiteljskem

2 Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem 3: 1848–1870*, Ljubljana: Delavska enotnost, 1988, str. 32–35.

3 Stane Okoliš, *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2009, str. 78–87.

4 Vasilij Melik, Slovenci in "nova šola", *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik, France Ostanek), Ljubljana 1970, str. 50–51.

5 Drago Pahor, Pregled razvoja osnovnega na zahodnem robu slovenskega ozemlja, *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik, France Ostanek), Ljubljana 1970, str. 292–293.

6 France Strmičnik, Razvoj izobraževanja osnovnošolskega učiteljstva na Slovenskem v obdobju od leta 1869 do razpada Avstro-Ogrske, *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik, France Ostanek), Ljubljana 1970, str. 341.

7 Melik 1970, str. 50–51.

8 Robert Devetak, Razvoj osnovnega šolstva in vplivi delovanja učiteljev na gospodarski razvoj sodnega okraja Kanal v obdobju Avstro-Ogrske, *Goriški letnik: zbornik Goriškega muzeja*, 2017, št. 41, str. 199–216.

9 Aleš Gabrič, Šolske reforme in pismenost na Slovenskem od terezijanskih časov, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje: glasilo Slovenskega šolskega muzeja*, 33, št. 1, 2024, str. 190.

kadru. Pred letom 1869 so vlogo učitelja, predvsem na podeželju, pogosto opravljali duhovniki pa tudi mežnarji, nekdanji vojaki ali gostilničarji kot dodatno delo. Novi zakon je omogočil profesionalizacijo poklica, ki je postal državno reguliran in definiran.[10] Pedagoški kader se je za poklic izobrazil na učiteljiščih, ki so bila ločena po spolu, v okviru tri- ali štiriletnega izobraževanja.[11] Število zaposlenih v pedagoški dejavnosti se je med letoma 1871 in 1913 več kot podvojilo, k temu povečanju pa so pomembno prispevale ženske.[12]

Ženske so se lahko vključile v vzgojno-izobraževalni sistem že pred uvedbo zakonodaje in pojavom javnih učiteljišč. Ponekod, npr. v Ljubljani, Celovcu ali Gorici, so pedagoške tečaje izvajale uršulinke z namenom, da bodo gojenke lahko poučevale v samostanskih dekliških šolah.[13] Poleg tega so lahko potrebno znanje pridobile v zasebnih šolah ali s pomočjo domačih učiteljev.[14] Njihovo poučevanje je bilo omejeno na dekliške šole in na predmet ženskih ročnih del, ki se je izvajal tudi v javnih šolah.[15] Množičen in formalni vstop žensk v pedagoški poklic so omogočila javna in zasebna ženska učiteljišča, katerih ustanovitev je predvidel zakon iz leta 1869 – ta so na Slovenskem in v neposredni bližini po letu 1869 odprla vrata v Celovcu, Gorici, Gradcu, Ljubljani in Trstu. Poleg javnih so delovala še zasebna v Celovcu, Gorici, Ljubljani, Mariboru in Škofji Loki, vodile pa so jih redovnice.[16] Šlo je za prvo možnost srednješolskega izobraževanja deklet, njihova izobrazba pa je bila izenačena s tisto, ki so je bili deležni fantje, ki so se usposabljali za učitelje.[17] Ob učiteljiščih so praviloma delovale vadnice, osnovne šole, namenjene praktičnemu usposabljanju bodočih učiteljev in učiteljic. Moška učiteljišča so pogosto vključevala tudi zemljišča za kmetijsko usposabljanje, medtem ko so bila ženska učiteljišča povezana z otroškimi vrtci, kjer so se učenke usposabljale za delo z mlajšimi otroki. Predmetniki moških in ženskih učiteljišč so se razlikovali po vsebini in številu ur ter so odražali družbena pričakovanja glede vloge spolov. Na moških učiteljiščih so imeli med drugim predmete: zgodovino

10 Mirjam Milharčič Hladnik, *Šolstvo in učiteljice na Slovenskem*, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995, str. 20–21.

11 Strmičnik 1970, str. 341–343.

12 Janez Sagadin, Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva na Štajerskem, Kranjskem in Primorskem po uveljavitvi osnovnošolskega zakona iz leta 1869 ter kvantitativni prikaz osnovnega šolstva v poznejši Dravski banovini, *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik, France Ostanek), Ljubljana 1970, str. 100.

13 Schmidt 1988, str. 242.

14 Tatjana Hojan, Žensko šolstvo in delovanje učiteljic na Slovenskem: razstava v Slovenskem šolskem muzeju, *Razstava o ženskem šolstvu in delovanju učiteljic na Slovenskem* (ur. France Ostanek), Ljubljana 1970, str. 35–36.

15 Mojca Peček, Feminizacija učiteljevanja: 1869–1941, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva: glasilo Slovenskega šolskega muzeja*, št. 26, 1993, str. 61.

16 Aleksandra Serše, Učiteljice, prve izobraženke, *Učiteljice v šolskih klopeh: zbornik ob 130. obletnici ustanovitve Slovenskega učiteljišča za dekleta v Gorici* (ur. Vlasta Tul), Nova Gorica 2005, str. 48–52; Hojan, 1970, str. 35–39.

17 Schmidt 1988, str. 243.

z ustavoznanstvom, matematiko, geometrijsko risanje, kmetijstvo in druge tehnične vsebine ter pripravo na vodstvene naloge v šoli. Teh predmetov na ženskih učiteljiščih ni bilo, so pa imela dekleta med drugim predmeta ročna dela in gospodinjstvo ter vsebine, ki so bile prilagojene predvsem delu z mlajšimi otroki.[18]

Vstop na gimnazije, opravilo mature in šolanje na univerzitetni ravni so bili ženskam onemogočeni ali vsaj oteženi skoraj do konca 19. stoletja, država pa je bila v evropskem merilu ena zadnjih, ki je sprostila omejitve glede visokošolskega izobraževanja za ženske.[19] Šele po dolgotrajnih prizadevanjih, zahtevah in političnih pritiskih žensk, predvsem v okviru Splošnega avstrijskega ženskega društva, je državna oblast postopoma pričela izvajati spremembe.[20] Leta 1872 je dovolila vpis dekletom na gimnazije, a so bile te ob vpisu podvržene strogi evalvaciji glede moralne ustreznosti, predavanja pa so lahko obiskovale zgolj kot privatistke, torej niso imele enakega statusa kot redno vpisani dijaki. Od leta 1878 dalje so smele opravljati maturitetne izpite, vendar po zaključku šolanja niso prejele maturitetnih spričeval.[21] Leta 1890 je pričela v Pragi delovati prva ženska gimnazija, dve leti kasneje pa še na Dunaju, univerze pa so študentkam pričele odpirati vrata šele po letu 1897. Poleg družbenih stereotipov so pri omejevanju dostopa do izobrazbe nastopali tudi ekonomski razlogi, saj naj bi konkurenca izobraženk povzročila zniževanje zaslužka moških, višja izobrazba pa bi zmanjšala število porok, kar bi vplivalo na družinsko življenje.[22]

Od 70. let 19. stoletja dalje je prišlo do postopne feminizacije učiteljskega poklica. Vanj so se vključevale predvsem dekleta in ženske iz srednjega družbenega sloja, katerih družine so imele dovolj sredstev, da so jim lahko omogočile šolanje.[23] Iz tabele je razvidno, da se je med letoma 1871 in 1913 delež učiteljic v osnovnih šolah povečal v vseh slovenskih deželah – najbolj na Štajerskem in Kranjskem. Leta 1913 so ženske predstavljale več kot polovico učiteljskega kadra v Trstu in na Kranjskem.[24] Skupno se je med letoma 1871 in 1914 na ženskih učiteljiščih izobraževalo več kot 21.700 deklet.[25] Šlo je za enega redkih družbeno sprejemljivih poklicev za ženske, saj so bile učiteljice videne kot nadomestne matere za otroke, njihovo delo pa kot *družbeno materinstvo*.[26] Ženske so se zanj

18 Strmičnik 1970, str. 347–352.
19 O šolanju deklet glej: Hojan, 1970, str. 26–34.
20 Katja Mihurko, *Evine hčere: konstruiranje ženskosti v slovenskem javnem diskurzu 1848–1902*, Nova Gorica: Univerza, 2009, str. 89–90.
21 Aleš Gabrič, Od moškega do unisex šolstva, *Ženske skozi zgodovino: zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, Celje, 30. september–2. oktober 2004* (ur. Aleksander Žižek), Ljubljana 2004, str. 217.
22 Hojan 1970, str. 30.
23 Milharčič Hladnik 1995, str. 29.
24 Sagadin 1970, str. 100–103.
25 Slavica Pavlič, Statistični podatki, *Razstava o ženskem šolstvu in delovanju učiteljic na Slovenskem* (ur. France Ostanek), Ljubljana 1970, str. 56.
26 Milharčič Hladnik 1995, str. 148–149.

odločale v prvi vrsti, da bi bile finančno preskrbljene in neodvisne ter iz veselja za vzgojno delo.[27] Oblasti so aktivno podpirale njihovo vključevanje, predvsem ker je primanjkovalo ustreznega kadra ob hitrem širjenju šolske mreže, drugi pomemben vidik pa so bili manjši stroški zaradi zaposlitve učiteljic, saj so imele nižje nazive od moških kolegov, pogosteje so poučevale v nižjih razredih in v odročnejših krajih, omejen jim je bil tudi dostop do vodstvenih funkcij v šolah. Poleg tega pa so jim oblasti nalagale še nekatere druge omejitve, ki so postavljale učiteljice v primerjavi s svojimi učitelji v diskriminiran položaj oz. je njihovo delo veljalo za manj ugledno. Kljub izenačeni izobrazbi in delovnim obveznostim so se soočale z nižjimi plačami – po zakonu jim je pripadalo 80 odstotkov plače, ki so jo prejemali učitelji – in poseganjem v zasebno življenje, pri čemer je posebej izstopal celibat, ki je predstavljal obliko nadzora nad njihovim telesom ter obnašanjem.[28] Poroka učiteljice brez privoljenja šolskih oblasti se je ponekod štela za prostovoljno odpoved službe, najpogostejši argument pa je bil, da ženska ne more biti hkrati dobra mati in gospodinja ter samostojna ženska oz. učiteljica. Ravno s samskostjo pa tudi s stereotipi o usposobljenosti, manjših materialnih potrebah, ker jim ni bilo treba vzdrževati družine, in z zmanjševanjem vrednosti njihovega dela so oblasti argumentirale svoje odločitve ter omejitve. Čeprav so ponekod lokalne politične oblasti sprejemale določene spremembe, predvsem v zvezi z dvigom oz. izenačitvijo plač – na Štajerskem so izenačili plače leta 1874, na Kranjskem pa leto kasneje, je do prve svetovne vojne ostajalo še veliko področij, na katerih so se učiteljice borile za spremembe.[29] Štajerska je bila tudi edina slovenska dežela, ki je umaknila prepoved porok učiteljicam, a samo v primerih, če so se poročile z učiteljem ob priporočilu krajevnih šolskih svetov.[30]

Tabela: Delež učiteljic v osnovnošolskem sistemu na Slovenskem v letih 1871 in 1913

Dežela	Leto 1871	Leto 1913
Goriška in Gradiška	13,8	46,5
Istra	26	46,5
Koroška	10	31,9
Kranjska	10	56,2
Štajerska	3,4	44,5
Trst	46,1	50,4

27 Schmidt 1988, str. 245–246.
28 Milharčič Hladnik 1995, str. 36.
29 Prav tam, str. 50–51.
30 Hojan 1970, str. 41.

Družbena vloga učiteljic na polju emancipacije

Učiteljicam je šolanje na učiteljiščih omogočilo dostop do izobraževanja po zaključeni osnovni šoli, služba pa reden dohodek in pot v javni prostor. Šlo je za prve intelektualke, ki so se dejavno vključevale v javno življenje, tako v lastni režiji kot v društvenih okvirjih, njihove aktivnosti pa so pomembno pripomogle k spreminjanju družbene predstave o vlogi žensk.[31] To se je v praksi izkazovalo predvsem pri njihovi aktivni udeležbi na javnih kulturnih prireditvah, pri objavljanju poezije, proznih del ali drugih člankov v medijih – predvsem v časopisih *Slovenka*, *Učiteljski tovariš*, *Vesna*, *Slovanski svet* in *Kres* ali organizacijskem delu v društvih, večinoma v kontekstu narodnoobrambnega delovanja.[32] Med učiteljicami najdemo tudi osrednje predstavnice zgodnjega slovenskega feminizma – npr. Alojzijo Štebi, Minko Govekar, Marico Nadlišek Bartol, Vito Zupančič in številne druge, ki so si aktivno prizadevale za družbeno, ekonomsko in politično emancipacijo na Slovenskem.[33] Vzporedno je potekal tudi njihov boj za izenačenje izobraževalnih in delovnih pravic s stanovskimi kolegi. V prvi vrsti je šlo za enakopravno izobraževanje žensk oz. dostop do gimnazij in univerz, enako plačilo in umik celibata. Pri svojih zahtevah in delu so naletele na odpor oblasti, širše družbe in pogosto tudi stanovskih kolegov.[34]

Učiteljice so se za učinkovitejše delovanje na tem področju povezovale v različnih stanovskih organizacijah in društvih, ki so delovali v urbanih središčih v nekaterih slovenskih deželah. Mreža učiteljskih društev, ki se je pričela na Slovenskem hitro širiti po liberalizaciji zakonodaje leta 1867, ki je olajšala tovrstno povezovanje, je opravljala predvsem tri glavne naloge. Društva so članstvo spodbujala k narodnozavednemu delovanju, predvsem v smislu krepitve šolstva v slovenskem jeziku, in skrbela za izboljšanje gmotnega položaja ter strokovno izobraževanje (predavanja, širjenje literature, izobraževanje).[35] Med pomembnejšimi je bilo Slovensko učiteljsko društvo. Delovanje je bilo do konca 19. stoletja sorazmerno složno, a je prišlo leta 1897 do preloma, ki ga je sprožila peticija za izboljšanje učiteljskih plač. Učitelji iz Slovenskega učiteljskega društva so oktobra 1897 na kranjski deželni zbor naslovili zahtevo, s katero so želeli doseči zvišanje plač na račun znižanja plač za učiteljice. Iz peticije, ki je bila objavljena tudi v *Učiteljskem tovarišu*, je razvidno, da je vodstvo društva predvidelo za učiteljice v ljudskih šolah za 100 do 150 goldinarjev nižjo plačo, v mestnih šolah pa 200 goldinarjev manj, kar je znašalo v večini plačilnih razredov od 20 do 25 odstotkov.[36] To je sprožilo konflikt, ki je pripeljal do ustanovitve samostojnega društva učiteljic, ki se je zavzemalo za njihove pravice.

31 Serše 2005, str. 42.
32 Mihurko 2009, str. 89–116; Hojan 1970, str. 40–41.
33 Aleksandra Serše, Učiteljice, *Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk* (ur. Nataša Budna Kodrič, Aleksandra Serše), Ljubljana 2003, str. 216–226.
34 Hojan 1970, str. 41–42.
35 Schmidt 1988, str. 241.
36 *Učiteljski tovariš*, 1897, št. 21, str. 349–356.

Ustanovni zbor Jubilejnega podpornega in hranilnega društva učiteljic za Kranjsko, Primorsko, južno Štajersko in Koroško, ustanovljenega v čast 50-letnice Njegovega veličanstva (leta 1901 preimenovano v Društvo slovenskih učiteljic), je potekal konec decembra 1897. Društvo se je zavzemalo za enako plačilo ter za enake dolžnosti in enake pravice. Oblastem je pošiljalo protestne note ali vloge, povezane z diskriminacijo, enakim plačilom, celibatom, vprašanji v zvezi s pokojninami za poročene učiteljice, izobraževanjem žensk in mladih učiteljic, ustanavljanjem novih dekliških šol, prizadevanji za večjo politično moč oz. za volilno pravico žensko in socialno varnost.[37] Na ustanovnem zboru novega društva se je zbralo okoli 70 učiteljic, članstvo pa je 15 let kasneje preseglo 320 oseb.[38]

Na prehodu iz 19. v 20. stoletje so učiteljice aktivno delovale tudi v nekaterih drugih društvih, kot na primer Splošnem ženskem društvu[39] ali Katoliškem društvu slovenskih učiteljic na Primorskem.[40] Učiteljice so imele vidno vlogo tudi v Družbi sv. Cirila in Metoda (CMD), kjer so zasedale vodilna mesta v številnih podružnicah. CMD je bila ustanovljena leta 1885 in je hitro postala vodilna slovenska organizacija, katere primarni cilj je bilo narodnoobrambno delovanje na narodnostnih mejah slovenskega prostora, hkrati pa je bila tudi neposredno povezana s šolstvom, saj je vzpostavljala zasebno izobraževalno mrežo na območjih, kjer si slovenski skupnosti ni uspelo zagotoviti javnih šolskih zavodov.[41] V tem okviru je bila vloga žensk ključna, saj so številne članice učile na zasebnih šolah in tako aktivno delovale na polju zaščite in krepitve slovenskega jezika, predvsem na narodnostnih mejah, kar je dvignilo njihov družbeni status, saj so postale nepogrešljive za uspešno delovanje Organizacije.[42] Pogosto so vodile podružnice – npr. na Ptuju, v Kobaridu, Podgori pri Gorici, ali pa so v njih delovale kot sekretarke, blagajničarke ali članice odborov.[43] CMD je hkrati predstavljala platformo za številne slovenske feministke, ki so bile obenem tudi učiteljice. V tržaški ženski podružnici Družbe, ki je bila ena najpomembnejših na Slovenskem, so med drugimi delovale tudi Marica Nadlišek Bartol, Pavla Hočevar in Mira Engelman.[44] Prav narodno udejstvovanje, kamor so spadale tudi ženske podružnice CMD, je predstavljalo eno od postaj na poti k emancipaciji.[45]

37 Milharčič Hladnik 1995, str. 46–49.

38 Hojan 1970, str. 44–48; Lena Fidel, *Učiteljice – prve slovenske feministke?: delovanje, združevanje in aktivizem slovenskih učiteljic na začetku 20. stoletja: diplomsko delo*, Ljubljana: L. Fidel, 2022, str. 17–23.

39 Serše 2003, str. 216–226.

40 Barbara Šatej, *Žensko delovanje na Goriškem od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne: magistrsko delo*, Ljubljana: B. Šatej, 2012, str. 42–44.

41 Andrej Vovko, *Mal položi dar ---: portret slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda: 1885–1918*, Ljubljana: Slovenska matica, 1994.

42 Robert Devetak, Boj za slovenske šole in delovanje ženskih podružnic Družbe svetega Cirila in Metoda na Goriškem in Gradiškem v obdobju pred prvo svetovno vojno, *Zgodovinski časopis*, 74, 2020, št. 3/4, str. 373–383.

43 Andrej Vovko, *Odborniki in članstvo podružnic Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004.

44 Prav tam, str. 437–438.

45 Mihurko 2009, str. 11.

Odnos tiska do javnega delovanja učiteljic

Zahteve in javno delovanje učiteljic so naleteli na različne odzive, ki so se pogosto pojavljali tudi v časopisju. Tisk je imel predvsem v drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja v habsburški monarhiji pomembno družbeno vlogo, saj se je vzpostavil kot osrednji množični medij, ki je vplival na javno mnenje pri političnih, verskih, narodnostnih ter ekonomskih vprašanjih, različne družbene elite pa so z njegovo pomočjo laže podajale svoje ideje in zahteve v javni prostor ter tako vplivale na javno mnenje.[46] Pri dvigu pomena časopisja so imele ključno vlogo ravno reforme, ki jih je predvidela šolska zakonodaja iz leta 1869.[47] Dvig pismenosti je pomembno vplival na širjenje časopisja, predvsem po podeželju, ki je v tem okolju postalo eden od nosilcev idejnih tokov. Poleg številnih političnih časopisov, ki so izhajali tudi po več desetletij in dosegali visoke naklade, se je pojavila tudi bogata specializirana periodika, ki je pokrivala gospodarstvo, kulturo, znanost, pa tudi verske in izobraževalne vsebine. Med časopisi, ki so pisali o izobraževalnih temah, hkrati pa delovali tudi kot platforma za učiteljstvo, lahko nekatere posebej izpostavimo. Za izobraževalno srenjo so imeli velik pomen predvsem časopisi *Učiteljski tovariš*, *Popotnik*, *Slovenski učitelj* in *Šola*.[48]

Časopisje je pogosto obravnavalo vprašanja javnega delovanja učiteljic, pri čemer pa se je diskurz v zadnjih desetletjih 19. in na začetku 20. stoletja spreminjal. Številni pisci in piske so aktivno spremljali družbene spremembe in poročali o tistih, ki so se povezovale z vstopom in delovanjem žensk v pedagoškem poklicu. Teme so vključevale predvsem vprašanja izobraževanja deklet in delovanja ter zahtev učiteljic, predvsem glede celibata in enakopravnega plačila. Pogled (moških) na šolanje žensk je bil na Slovenskem pred prvo svetovno vojno pogosto odklonilen, podcenjujoč pa tudi izrazito nasproten. Ženske bi morale, po pisanju učiteljev v slovenskih pedagoških listih, skrbeti predvsem za nravnost in vernost, če bi jih že šolali, bi morali pri izboru učnih vsebin v prvi vrsti misliti na praktične zadeve, ki jih morajo obvladati matere in gospodinje.[49] Pri tovrstnih pogledih se osrednja politična tabora nista veliko razlikovala – bolj kritičen je bil katoliški, a tudi liberalni pogosto ni zavzel konkretnih stališč do zahtev učiteljic.[50]

Med vidnejšimi primeri lahko izpostavimo članke z naslovom *Pedagogični pogovori*, ki jih je v *Učiteljskem tovarišu* konec 70. let 19. stoletja objavljal učitelj

46 Smilja Amon, Vloga slovenskega časopisja v združevanju in ločevanju slovenske javnosti od 1797–1945, *Prispevki k zgodovini slovenskih medijev* (ur. Maruša Pušnik), Ljubljana 2008, str. 14–20.

47 Gabrič 2024, str. 188–193.

48 Tatjana Hojan, Učiteljski tovariš kot naslednik Šolskega prijatelja, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje: glasilo Slovenskega šolskega muzeja*, 11, št. 1, 2002, str. 90–97.

49 Glej: Mihurko 2009, str. 91–111.

50 Gabrič 2004, str. 218; Tanja Dominko, Vzgoja deklet in podoba učiteljice v tisku konec 19. stoletja, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje: glasilo Slovenskega šolskega muzeja*, 16, št. 2, 2007, str. 203–218; Tatjana Hojan, Slovenske učiteljice ob koncu 19. stoletja, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje: glasilo Slovenskega šolskega muzeja*, 7, št. 1, 1998, str. 134–142.

Josip Ciperle,[51] ki je imel o ženskem izobraževanju negativno mnenje: »*Besedi: 'učena' in 'ženska' sta si seveda v tolikem nasprotji, da ji človek prav težko zveže v eno celoto. Saj pravi tako dobro slovenski pregovor: Ženska je dozih las, pa kratke pameti. Učenost jako težko prebiva pod toliko množico lasi, mora se stiskati in stiskati v kotec, da pri pervi priložnosti uide iz pod lasi …*«[52] V kasnejših desetletjih se je v časopisu pojavljalo vedno manj objav z negativnimi konotacijami glede ženske izobrazbe ali njihovega javnega delovanja,[53] a sta nerazumevanje in odklonilen odnos do zahtev učiteljic ostajala prisotna, kar nakazuje tudi članek iz leta 1897 z naslovom *Si duo faciunt idem, non est idem.*[54] Članek je obravnaval spor znotraj Slovenskega učiteljskega društva glede enakih plačil in odhoda nekaterih učiteljic v novo stanovsko organizacijo. Med glasnejšimi kritikami peticije, ki je izvzela enakopravno plačilo za učiteljice, je bila Janja Miklavčič, ki jo je nepodpisan avtor članka v *Učiteljskem tovarišu* posebej izpostavil, v zapisu pa argumentiral odločitev vodstva tudi s tem, da so ženske manj sposobne kot moški. »*Koleginja 'Janja' se je z neko posebno slastjo lotila zadnji čas nas učiteljev, dasi za to nima nobenega opravičenega vzroka. Mogoče, da si išče po tej poti popularnosti, mogoče je pa tudi, da postopa tako iz sebičnosti, ker učiteljem za vzrejo in vzgojo otrok ne privošči nobenega novčiča, dasi vsak učitelj njej gotovo toliko dohodkov privošči, kolikor potrebuje on samo za svojo osebo. Gdč. Janja se opira vedno na besede: 'Jednako delo, jednako plačilo.' Stojte, gospica! 'Si duo faciunt idem, non est idem.' Pri našem delu se gre za končni, splošni uspeh, ki ga doseže učitelj med narodom za narod. In ženska kot slabotno bitje ne more pri najboljši volji istega posla tako dobro izvršiti, kakor je izvrši mož.*«[55] Tudi odziv na ustanovitev predhodnika Društva slovenskih učiteljic je bil pri nekaterih učiteljih sprejet negativno in žaljivo: »*Ženska emancipacija še ni prinašala nikomur koristi, ker nima zdrave podlage. Ta prikazen je le nekaka osvetoželjnost nad gotovimi osebami, ali nad kakim stanom, ali tudi nad moškimi sploh. Emancipirana ženska nima mika, nima ljubeznjivosti in ženska, ki ni ljubeznjiva, je zgrešila svoj poklic. Njo razodevajo še zunanji znaki: čmeren obraz, nevolja nad vsem, nagubančeno čelo in - domišljija. One koleginje, ki hočejo biti take, se bi rade ločile od svojih kolegov; v družbi kolegov bodo pa ostale tudi v bodoče vse prijazne, ljubeznive in kolegijalne tovarišice in vsem tem kličemo vsi učitelji: Bog jih živi in vedno dobrodošle v naši družbi.*«[56] Na tem mestu lahko omenimo še obsežno polemiko glede celibata, ki je zaznamovala poročanje v zimskem in pomladnem času leta 1910.[57]

Učiteljice so se na tovrstne zapise pogosto odzivale, svoje poglede in zahteve pa so javnosti sporočale tudi v prvem ženskem časopisu *Slovenka*, ki je izhajal med

51 Dominko 2007, str. 205.
52 *Učiteljski tovariš*, 1878, št. 2, str. 19.
53 Dominko 2007, str. 205–207.
54 Če dva delata isto, ni isto.
55 *Učiteljski tovariš*, 1897, št. 24, str. 411–412.
56 *Učiteljski tovariš*, 1898, št. 1, str. 8.
57 *Učiteljski tovariš*, 1910, št. 5, str. 1.

letoma 1897 in 1902 v Trstu.[58] Na straneh lahko tako najdemo članke o vzgoji deklet, pomenu izobrazbe za ženske, socialnih razmerah med učiteljicami in celibatu.[59]

Vprašanja, vezana na izobrazbo žensk in javno delovanje učiteljic, je večkrat obravnaval tudi katoliški tisk. Med bolj izpostavljenimi primeri so bili zapisi vodilnega katoliškega ideologa konca 19. stoletja – duhovnika in kasnejšega škofa na Krku Antona Mahniča, ki je svoje poglede in razmišljanja objavljal v reviji *Rimski katolik*, katere glavni urednik je tudi bil. Revija je izhajala v Gorici med letoma 1888 in 1896 ter se je uveljavila kot osrednja katoliška publikacija konca 19. stoletja. Obravnavala je filozofska, kulturna, sociološka in politična vprašanja, ostro pa je napadala predvsem liberalizem in sekularizacijo.[60] Na njenih straneh lahko najdemo tudi posebne razdelke z naslovom *Žensko poglavje,* namenjene kritiki javnega ženskega delovanja, izobraževanja in zahtev po emancipaciji.[61] Glede izobraževanja žensk je Mahnič podal mnenje, da bi morali ženskam omejiti dostop do izobraževanja oz. ga prilagoditi tako, da bodo lahko dobro opravljale svojo materinsko vlogo in vzgojo otrok v skladu s katoliškimi moralnimi normami: »*Ne delajmo pač žensk vsegavednih! Vže tako so podedovale od matere Eve prevelik kos radovednosti: vse hočejo videti, vse ovohati, ob vsem jezik obrusiti! Marveč brzdajmo njih lahkomislenost in zvedčavost, podstrižimo krila njih oholosti, krotimo jim jezičnost, pa učimo jih strahu in pokornosti, vcepljajmo jim v mehko srce ljubezen do boga in bližnega, vsmiljenje do trpečega človeštva – in žena bo dika, bo blagoslov našemu društvu.*«[62] Glede ženskih učiteljišč je izpostavil: »*Po vsem tem, kar smo rekli o ženski naravi in njenem poklici, poglejmo malo v javne šole in učiteljišča, katera se jim dandanes vstanovljajo in vzdržujejo s toliki stroški. Kaker pri vzgoji mladine sploh, tako se posebno pri ženski vzgoji v javnih šolah veliko greši. /.../ Po mojem mnenji bi našim ženskam zadostovala polovica tistih vednosti in predmetov, s katerimi jih pitamo po pripravnicah in drugih viših učiliščih. Mladeniči si morajo pridobiti vednosti za možko dobo, ko bodo morali v državi, v družini, v cerkvi opravljati javne posle. Za te posle, za javnost ni ženska! Polje, na katerem žena deluje, je družina, je domača hiša. Ženska bodi dobra in vbogljiva hči, zvesta, sramežljiva nevesta, pobožna, vestna mati. V to ji je dal Stvarnik blago, rahlo srce. Srce torej se mora izobraževati in žlahniti v ženskih šolah pred razumom! Ne učenih, ampak blagih, pobožnih, sramežljivih žensk nam je treba.*«[63] Negativno se je odzval tudi do vprašanja vstopa deklet na gimnazije: »*Na tak kraj staviti ženske!? In kdo bo, kar se tiče gimnazija, zaviral srečavanje, poulično gnetenje, mejsebojno*

58 Mihurko 2009, str. 98–116.

59 Ana Cergol Paradiž, Feministični nazori v Slovenki, *Slovenka: prvi ženski časopis (1897–1902)* (ur. Marta Verginella), Ljubljana 2017, str. 88–91.

60 Bogdan Kolar, Mahničev list Rimski katolik, *Slovenska kronika XIX. stoletja. Knj. 3: 1884–1899* (ur. Janez Cvirn), Ljubljana 2003, str. 76–77.

61 Nadja Furlan Štante, Žensko vprašanje v času ločitve duhov – »trn v peti« Antona Mahniča, *Bogoslovni vestnik*, 82, 2022, št. 4, str. 996–999.

62 *Rimski katolik*, 1891, št. 1, str. 26.

63 Prav tam, str. 24–25.

spoznavanje itd. itd. mej obojim spolom?... In vedeti se mora, da ljudske učiteljice morajo pri nas ostati samice. Na ta način pa jih vabimo sami, da dokončavši šole stopijo v stan, v katerem ne morejo služiti več smotru, za kateri jih tako drago šolamo. Izobraževališče bo potem takem nekak zavod, kjer bomo preskrbovali slovenskim hčerkam dote! Te dote bo plačavala vboga Goriška dežela!«[64] Na nekatere njegove zapise se je v letih 1892 in 1893 kritično odzvala takrat 25-letna učiteljica in feministka Marica Nadlišek, s katero se je Mahnič spustil v daljšo polemiko, predvsem glede odnosa do umetnosti in ženskega vprašanja. Njegovi zapisi so še dodatno izpostavili izrazito negativen in mizogin odnos do žensk ter njihove emancipacije in vstopa v javni prostor.[65]

Kot izpostavljen primer lahko navedemo serijo enajstih časopisnih člankov s skupnim naslovom *Učiteljica in javnost*, ki so izhajali v katoliški pedagoški reviji *Slovenski učitelj*: *glasilo krščansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev*, celotno leto 1900. Nepodpisani avtor je v posameznih prispevkih obravnaval specifične teme – *Žensko vprašanje*, *Na višini kulture*, *Liberalke*, *Časopisje*, *Žensko gibanje*, *Idealni poklic*, *Tihi boji*, *Nravno dostojanstvo*, *Močnejši del*, *Poklic in socialno delo* ter *Pri socialnem delu*. Avtor je želel z objavami izpostaviti, kako naj bi se učiteljice vključevale v javno življenje, pri čemer ga je v prvi vrsti vodila skrb za njihovo versko in moralno integriteto. Avtor je poudarek namenil predvsem trem vidikom: moralni drži in delu z učenkami, odnosu do političnega udejstvovanja in emancipacije ter vprašanju celibata. Šlo je za vsebine, ki so bile v tem obdobju v ospredju družbenega diskurza o učiteljicah.

Pri prvem vidiku bi morale biti po piščevem mnenju učiteljice zgled učenkam v moralnem in verskem oziru tako v šolskih prostorih kot tudi pri družinah otrok, ki jih poučujejo, predvsem v smislu spodbujanja k udejstvovanju pri cerkvenih obredih. *»Razmerje med učiteljico in mladino /.../ mora imeti značaj idealnega materinstva. /.../ Drugo, kar sledi iz našega izvajanja, je naravni poklic učiteljice za socijalno delo. Isti čut materinske ljubezni, ki veže učiteljico s šolsko mladino, se ima raztegniti na vse, ki so pomoči in tolažbe potrebni.«*[66] Učiteljice je imenoval *apostolice za ljudstvo*.[67] Hkrati pa naj bi mladino nadzorovale glede dostopa in branja liberalnega in socialdemokratskega časopisja, ki ga je avtor označil za *»brezverskega«*.[68] *Kot pomemben socialni vidik javnega delovanja učiteljic je videl tudi njihovo udejstvovanje na dobrodelnem področju.*[69]

Drugi izpostavljen vidik se je navezoval na politično emancipacijo in opozorila pred vplivi socialne demokracije in liberalizma na delovanje učiteljic. Ta element se je vključeval v kulturni boj med političnimi tabori na Slovenskem

64 *Rimski katolik*, 1890, št. 4, str. 473.
65 Furlan Štante 2022, str. 997.
66 *Slovenski učitelj*, 1900, št. 21, str. 325.
67 *Slovenski učitelj*, 1900, št. 3, str. 39.
68 *Slovenski učitelj*, 1900, št. 6, str. 87.
69 *Slovenski učitelj*, 1900, št. 21, str. 326.

– v prvi vrsti med katoliškim in liberalnim.[70] Pestre politične dinamike, ki so na prehodu iz 19. v 20. stoletje zaznamovale družbeni vsakdan, so vplivale tudi na izobraževalno področje. Učiteljstvo je pogosto podpiralo liberalno politično strujo, se vključevalo v politično agitacijo ali prispevalo svoje glasove na volitvah.[71] Avtor je v članku izpostavil liberalizem kot glavnega sovražnika moralnosti. Liberalno orientirane ženske je označil za *»lahkožive, predrzne damice, katere s svojimi moškimi kolegi na univerzi pridno čas ubijajo. Z dijaki se vlačijo po kavarnah in ob kadečih se smotkah prerešetavajo politična in nepolitična vprašanja.«*[72] Posebej problematično je bilo po njegovem branje časopisja, ki je podpiralo liberalni politični tabor: *»Liberalke so napojene z onimi vodenimi frazami, katere dan na dan liberalno časopisje daje svojim narazsodnim bravcem. Naglaša se le vedno izobraženost in omika, a kakšna naj bo ta izobraženost, o tem se premalo premišljuje. /…/ Neobhodno potrebno se nam zdi, da imajo učiteljice jasne pojme o časopisju, ker one lahko mnogo koristijo in mnogo slabega zabranijo, ako imajo glavo in srce na pravem mestu.«*[73] Kritičen je bil tudi do feminizma: *»'Emancipirana' ženska nam pomeni žensko bitje, kateremu manjka ravno onih čednostij, ki delajo žensko prikupno in časti vredno.«*[74]

Avtor zapisov je poleg omenjenih dveh vidikov poseben pomen namenil še vprašanju celibata. Izrazil mu je podporo in izpostavil njegov pomen v moralnem smislu. *»S tem idealnim delovanjem, h kateremu so poklicane učiteljice, se da najlepše združiti najčistejši cvet ženskega bitja, namreč dostojanstvo devištva. Da, to oboje je celo združeno med seboj, se podpira, se veže in izpopolnjuje v najlepšo celoto. Le deviško srce, le čista duša je zmožna, da goji ona sveta čutila, ono nesebično in blago ljubezen, ki je zmožna, da se povzdigne do idealnega poklica, do idealnega materinstva.«*[75] Idealno materinstvo je bilo mišljeno predvsem v smislu odnosa učiteljic do šolajoče se mladine, ki bi tako simbolno predstavljala nadomestek lastnih otrok, ki jih zaradi omejitve poklica niso mogle imeti. V primerih stiske, ki so jih omejitve predstavljale, jim je avtor predlagal: *»Zato pa, slovenske učiteljice, iščite utehe svojemu srcu v verskem življenju. Vi ne smete soditi moških po opisih iz romanov, ampak po resnici. Če se hoče katera srečno omožiti, živi naj kot krščanska devica, zvesto izpolnujoč dolžnosti svojega stanu.«*[76]

Njegovi pogledi, predvsem pa zapisi o celibatu so sprožili kritičen odziv v časopisu *Slovenka*. Novinarka in urednica *Slovenke* Ivanka Anžič je v članku

70 Peter Vodopivec, Kulturni boj, *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (ur. Jasna Fischer et al.), Ljubljana 2005, str. 66–68.

71 Peter Vodopivec, O narodnem in političnem organiziranju (1848–1918), *Društvena in klubska kultura v Sloveniji* (ur. Alja Brglez, Barbara Vogrinec), Ljubljana 2004, str. 57.

72 *Slovenski učitelj*, 1900, št. 5, str. 73.

73 Prav tam, str. 72.

74 *Slovenski učitelj*, 1900, št. 7, str. 104.

75 *Slovenski učitelj*, 1900, št. 12, str. 183.

76 *Slovenski učitelj*, 1900, št. 16, str. 247.

Idealno materinstvo obsodila argumente iz *Slovenskega učitelja* in jih spodbijala. Med drugim je izpostavila: *»Človek bi ne verjel, da bi se v resnem strokovnem listu moglo pisati take gorostasne neresničnosti, s katerimi hoče pisec očividno prepričati učiteljice, da so razmere, v katerih živijo, popolnoma v redu, ali bolje, da o teh razmerah niti ne smejo razmišljati ter da sploh ne smejo imeti nikakih osebnih želja, marveč morajo pozabiti na sebe same in živeti le 'idealnemu' poklicu. Učiteljica nima nikakih pravic kot človek z dušo in telesom, nikakih pravic kot ženska v popolnem smislu besede; ona ima samo svoje učiteljske dolžnosti, ki pa po nazoru pisca nimajo na sebi nič človeškega in naravnega, nego so nekako angeljske, toraj nadnaravne. /.../ Zakaj naj bi ravno učiteljica morala popolnoma pozabiti nase ter se popolnoma žrtvovati svojemu poklicu, kateremu pa ta način žrtvovanja niti ne prinaša posebnih koristi? Zakaj se jednake žrtve ne zahteva tudi od moškega učiteljstva in druzih stanov? Mar je učiteljski poklic za moške manj svet in manj vzvišen, da se jim ne predpisuje tiste vzvišene, 'idealne', 'nesebične', 'duševne' očetovske ljubavi do dece?«*[77]

Sklep

Analiza izbranih časopisnih objav iz druge polovice 19. in z začetka 20. stoletja nam daje vpogled v dinamiko, ki je zaznamovala žensko vlogo v pedagoškem procesu. Zakonodajne spremembe na področju vzgoje in izobraževanja v drugi polovici 60. let 19. stoletja so med drugim ključno vplivale na spremembe v poklicni strukturi pedagoškega kadra. Omogočile so vstop žensk v šolske učilnice, pedagoški poklic na ravni osnovnega šolstva pa se je pričel hitro feminizirati. Kljub vse večji vlogi žensk v šolstvu pa njihovo delo ni bilo enakovredno ovrednoteno, videno je bilo skozi stereotipne predstave takratne družbe in prepleteno s številnimi ovirami (npr. nižje plačilo, celibat, težave pri napredovanju). Učiteljice so na različne načine zahtevale spremembe zakonodaje in pravil, ki so njihovo delo postavljale v neenakopraven položaj v primerjavi s kolegi. Za izboljšanje svojega položaja in dosego pravic so se angažirale samostojno, v okviru društev, pa tudi s številnimi zapisi v takratnem tisku, kjer so v javnem prostoru opozarjale na probleme. Njihove zahteve za spremembe so naletele na različne odzive. Iz analiziranih virov je bilo razvidno, da so bila vprašanja izobrazbe žensk, delovanja učiteljic, njihovih zahtev za boljše plačilo in ukinitev celibata pogosto predmet zapisov in polemik v časopisju, pri čemer so bili številni negativni ali kritični do sprememb ali zahtev učiteljic. Kritični zapisi so bili prisotni tako v liberalno kot v katoliško orientiranem tisku. Prispevek se je osredotočil na nekatere vidnejše primere, posebno pozornost pa je namenil sklopu člankov z naslovom *Učiteljica in javnost*, ki so izhajali v letu 1900 v katoliški pedagoški reviji *Slovenski učitelj*:

77 *Slovenka*, 1900, št. 7, str. 156–158.

glasilo krščansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev. V njih je neimenovani avtor podrobno razgrnil svoje poglede na javno delovanje učiteljic, pri čemer članke lahko razumemo tudi kot navodila oz. pozive, da naj se ženske, posebej pa pedagoške delavke, vključujejo v javni prostor, predvsem na področju vzgoje in izobraževanja, političnega udejstvovanja in odnosa do celibata. Iz analiziranega besedila je razvidno, da (katoliški) diskurz ni bil usmerjen v zavračanje vseh oblik javnega delovanja žensk, a je kot sprejemljivo izpostavljal predvsem socialno, dobrodelno, versko in vzgojno delo, ki ga lahko razumemo predvsem kot podaljšek tradicionalne materinske vloge. Na drugi strani so bile zahteve po politični, ekonomski in osebni avtonomiji razumljene kot prestop teh meja.

Ker raziskava temelji na teoretičnem pristopu, v okviru prispevka niso bili ustvarjeni novi raziskovalni podatki.

Viri in literatura

Časopisni viri

Rimski katolik 1890, 1891
Slovenka 1900
Slovenski učitelj 1900
Učiteljski tovariš 1878, 1897, 1898, 1910

Literatura

Amon, Smilja: Vloga slovenskega časopisja v združevanju in ločevanju slovenske javnosti od 1797–1945, *Prispevki k zgodovini slovenskih medijev* (ur. Maruša Pušnik), Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2008.

Cergol Paradiž, Ana: Feministični nazori v Slovenki, *Slovenka: prvi ženski časopis (1897–1902)* (ur. Marta Verginella), Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2017.

Devetak, Robert: Boj za slovenske šole in delovanje ženskih podružnic Družbe svetega Cirila in Metoda na Goriškem in Gradiškem v obdobju pred prvo svetovno vojno, *Zgodovinski časopis: glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije*, 74, 2020, št. 3/4.

Devetak, Robert: Razvoj osnovnega šolstva in vplivi delovanja učiteljev na gospodarski razvoj sodnega okraja Kanal v obdobju Avstro-Ogrske, *Goriški letnik; zbornik Goriškega muzeja*, 41, 2017.

Dominko, Tanja: Vzgoja deklet in podoba učiteljice v tisku konec 19. stoletja, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje: glasilo Slovenskega šolskega muzeja*, 16, št. 2, 2007.

Fidel, Lena: *Učiteljice – prve slovenske feministke?: delovanje, združevanje in aktivizem slovenskih učiteljic na začetku 20. stoletja: diplomsko delo*, Ljubljana: [L. Fidel], 2022.

Furlan Štante, Nadja: Žensko vprašanje v času ločitve duhov – "trn v peti" Antona Mahniča, *Bogoslovni vestnik*, 82, 2022, št. 4.

Gabrič, Aleš: Od moškega do unisex šolstva, *Ženske skozi zgodovino: zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, Celje, 30. september–2. oktober 2004* (ur. Aleksander Žižek), Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004.

Gabrič, Aleš: Šolske reforme in pismenost na Slovenskem od terezijanskih časov, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje: glasilo Slovenskega šolskega muzeja*, 33, št. 1, 2024.

Hojan, Tatjana: Slovenske učiteljice ob koncu 19. stoletja, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje: glasilo Slovenskega šolskega muzeja*, 7, št. 1, 1998.

Hojan, Tatjana: Učiteljski tovariš kot naslednik Šolskega prijatelja, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje: glasilo Slovenskega šolskega muzeja*, 11, št. 1, 2002.

Hojan, Tatjana: Žensko šolstvo in delovanje učiteljic na Slovenskem: razstava v Slovenskem šolskem muzeju, *Razstava o ženskem šolstvu in delovanju učiteljic na Slovenskem* (ur. France Ostanek), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970.

Kolar, Bogdan: Mahničev list Rimski katolik, *Slovenska kronika XIX. stoletja. Knj. 3: 1884–1899* (ur. Janez Cvirn), Ljubljana: Nova revija, 2003.

Melik, Vasilij: Slovenci in "nova šola", *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik, France Ostanek), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970.

Mihurko, Katja: *Evine hčere: konstruiranje ženskosti v slovenskem javnem diskurzu 1848–1902*, Nova Gorica: Univerza, 2009.

Milharčič Hladnik, Mirjam: *Šolstvo in učiteljice na Slovenskem*, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995.

Okoliš, Stane: *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2009.

Pahor, Drago: Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja, *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik, France Ostanek), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970.

Pavlič, Slavica: Statistični podatki, *Razstava o ženskem šolstvu in delovanju učiteljic na Slovenskem* (ur. France Ostanek), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970.

Peček, Mojca: Feminizacija učiteljevanja: 1869–1941, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva: glasilo Slovenskega šolskega muzeja*, št. 26, 1993.

Sagadin, Janez: Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva na Štajerskem, Kranjskem in Primorskem po uveljavitvi osnovnošolskega zakona iz leta 1869 ter kvantitativni prikaz osnovnega šolstva v poznejši Dravski banovini, *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik, France Ostanek), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970.

Schmidt, Vlado: Osnovna šola in osnovnošolska zakonodaja pred sto leti, *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik, France Ostanek), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970.

Schmidt, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem 3: 1848–1870*, Ljubljana: Delavska enotnost, 1988.

Serše, Aleksandra: Učiteljice, *Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk* (ur. Nataša Budna Kodrič, Aleksandra Serše), Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije 2003.

Serše, Aleksandra: Učiteljice, prve izobraženke, *Učiteljice v šolskih klopeh: zbornik ob 130. obletnici ustanovitve Slovenskega učiteljišča za dekleta v Gorici* (ur. Vlasta Tul), Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 2005.

Strmičnik, France: Razvoj izobraževanja osnovnošolskega učiteljstva na Slovenskem v obdobju od leta 1869 do razpada Avstro-Ogrske, *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik in France Ostanek), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970.

Šatej, Barbara: *Žensko delovanje na Goriškem od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne: magistrsko delo*, Ljubljana: [B. Šatej], 2012.

Vodopivec, Peter: Kulturni boj, *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (ur. Jasna Fischer et al.), Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.

Vodopivec, Peter: O narodnem in političnem organiziranju (1848–1918), *Društvena in klubska kultura v Sloveniji* (ur. Alja Brglez, Barbara Vogrinec), Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo, 2004.

Vovko, Andrej. *Odborniki in članstvo podružnic Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004.

Vovko, Andrej: *Mal položi dar ---: portret slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda: 1885–1918*, Ljubljana: Slovenska matica, 1994.